

Vjerovati da je Isus *Ja-jesam* (Iv 8,24)

Pero Vidović*

Sažetak

U proučavanju Isusova *Ja-jesam* kao objekta vjere (Iv 8,24) autor sinkronijski pristupa biblijskomu tekstu. Uz to je priredio i dvije dijakronijske bilješke o toj temi. Isusovo predstavljanje izričajem *Ja-jesam* popraćeno je stavovima od klanjanja (Iv 18,6; Mt 14,33) do smrtne osude (Mk 14,64). Kontekst u kojem se nalazi Iv 8,24 (Iv 8,21–59; usp. rr. 28.58) autor članka promatra kao kristološki pešer, midrašku aktualizaciju tekstova iz Deuteroizaije s Božjim revelacijskim imenom *Ja-jesam* (LXX: Iz 41,4; 43,10–25...) koje je nomen sacrum Bogu Egzila. Teološki, ne etimologijski, *Ja-jesam* u odnosu je i s Božjim imenom za Egzodus (Izl 3,14). Tekstovima koji sadrže izraz *Ja-jesam* (Iv 8,24; usp. rr. 28.58; 13,19) Ivan zapravo razvija svoju kristologiju Božje Riječi. Već iz Proslava čitatelj zna da je Isus Logos, utjelovljena Riječ (usp. 1,1.14), a tekstovima koji sadrže izraz *Ja-jesam* evanđelist mu takoreći daje priliku da »čuje« izravno, u prvome licu, samu Božju Riječ. Kad Isus govori (i djeluje), Bog tada govori (i djeluje), i to ne kao nekada, samo za Hebreje (usp. Egzodus) ili samo za sužnjeve (usp. Egzil). U Isusu, koji je nositelj Božjega imena *Ja-jesam*, Bog se objavljuje kao Spasitelj svakoga čovjeka, cijeloga svijeta (usp. Iv 4,42). Prema Ivanu, stoga, svatko tko vjeruje u takav Isusov identitet spašen je, taj će živjeti (usp. Iv 8,24).

Ključne riječi: Isusov *Ja-jesam*, vjera, život, smrt, Božje ime, Božja samoobjava, Egzodus, Egzil, nomen sacrum, Božja Riječ, visoka kristologija

1. Uvod

Ne (po)vjerovati da je Isus *Ja-jesam* ima za posljedicu smrt u vlastitim grijesima. To je sadržaj Isusova upozorenja židovima u Iv 8,24. Objekt vjere, o kojoj se ovdje govori, glasi: Isus je *Ja-jesam*. Svrha je ovoga istraživanja postići jasnoću o tome »objektu vjere«. Sinkronijskim pristupom, autor će se zaustaviti najprije na tri novozavjetna opisa neobičnih reakcija Isusovih sugovornika na njegov *Ja-jesam*: naroda, redarstvenika i konačno vrhovnoga religijskog autoriteta. Budući da je »biblijska poruka čvrsto ukorijenjena u povijesti« te da »biblijski spisi

* Izv. prof. dr. sc. Pero Vidović, Filozofski fakultet Družbe Isusove. Adresa: Jordanovac 110, p. p. 169, 10 000 Zagreb, Hrvatska. E-pošta: esthet2@gmail.com

ne mogu ispravno biti shvaćeni bez ispitivanja njihove povijesne uvjetovanosti¹, osvrnut ću se i na dva dijakronijska pitanja. Prvo ću nastojati provjeriti je li *Ja-jesam* bio poznat u judaizmu prvoga stoljeća. Zatim ću se zaustaviti, i dalje dijakronijski, na 8. poglavlju Ivanova evanđelja koje, u vezi s kontekstom izričaja *Ja-jesam*, donosi bespoštednu razmjenu uvredljivih riječi između Isusa i židova. Nakon tih dijakronijskih bilježaka, vrativši se sinkroniji, prepustit ću samim indikacijama teksta i konteksta Isusova *Ja-jesam* u Iv 8,24 da provedu čitatelja po Starome zavjetu s metodičkim radnim pitanjem predstavlja li se Isus egzilskim oblikom Božjeg imena.

2. Činjenica da je Isus *Ja-jesam* (Iv 8,24) objekt je vjere

Isusovo upozorenje židovima (Iv 8,24) navodim u tekstualnoj strukturi, kako bi se i vizualno istakli sastavni dijelovi dviju rečenica i međusobna sadržajna upućenost dijelova toga retka:

A: Umrijet ćete u grijesima svojim.

B: Uistinu, ako ne povjerujete da Ja-jesam,

A': umrijet ćete u grijesima svojim.

Prva, jednostavna rečenica »Umrijet ćete u grijesima svojim« ustvari je Isusovo podsjećanje na nešto što je svojim sugovornicima ranije rekao (8, 21). Sada tu istu izjavu upotpunjuje, pojašnjuje. Priopćuje im uzrok njihove moguće smrti. Čini to složenom, uvjetnom rečenicom (B–A'): »Uistinu, ako ne povjerujete da *Ja-jesam*, umrijet ćete u grijesima svojim«. Riječ u ulozi poveznice, »uistinu« (grč. γάρ), povezuje prošlo i sadašnje upozorenje. Čini od njih jednu cjelovitu izjavu.

Dvije činjenice u vezi s tom izjavom valja razlikovati: predmet vjere kao uvjet života i posljedicu eventualnoga nevjerovanja. Predmet vjere, njezin objekt, mogao bi se u prvome pokušaju formulirati na sljedeći način: Isus je *Ja-jesam*. Posljedica nevjerovanja u takav Isusov identitet jest smrt. Rečenica koja označava posljedicu nevjerovanja dvaput je istovjetno rečena, prije i poslije iskaza predmeta vjere. Ponavljanjem posljedice nevjerovanja istaknuta je nužnost vjerovanja da je Isus *Ja-jesam*. Vjerovati da Isus jest *Ja-jesam* znači živjeti. Negativno formulirano: Ne vjerovati da je Isus *Ja-jesam* znači umrijeti. U toj je Isusovoj tvrdnji, dakle, temeljni naglasak na vjeri.

Što kažu egzegeti o Isusovoj izjavi u Iv 8,24? Prema J. H. Neyreyju, taj je Isusov *Ja-jesam* »kriptičan«². Y. Simoens također, ali nešto drukčijim riječima, smatra Isusov apsolutni *Ja-jesam* »enigmatskim odgovorom« židovima. Međutim, za

1 Papinska biblijska komisija, *Tumačenje Biblije u Crkvi: Govor pape Ivana Pavla II. i dokument Papinske biblijske komisije*, (Zagreb: KS, 2005), 152; *Enchiridion Biblicum*, 1557.

2 J. H. Neyrey, *The Gospel of John*, (New Cambridge Bible Commentary, Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 156.

razliku od J. H. Neyreyja, ovaj je bibličar pokušao sugerirati pravac rješenja te enigme. Bez potrebe za sustavnijim argumentiranjem, belgijski egzeget piše da Isusov apsolutni *Ja-jesam* ima starozavjetno podrijetlo³. I. Dugandžić u svježem komentaru Ivanova evanđelja također naznačuje smjer u kojem bi trebalo tražiti razumijevanje takve Isusove formulacije. Hrvatski egzeget piše: »Isus svjesno koristi tajanstvenu formulu *Ja-jesam...* kojom je Jahve označio svoju jedincatost«⁴. Tomu treba dodati mišljenje K. Wengsa prema kojemu apsolutni *Ja-jesam* »odjekuje iz biblijsko-židovske tradicije«⁵.

3. *Žestoka protivljenja Isusovu Ja-jesam: širi i uži kontekst*

Uslijed Isusova predstavljanja⁶ izričajem *Ja-jesam*, njegovi suvremenici burno reagiraju. Njihovo je protivljenje agresivno u kontekstu Iv 8,24 (rr. 21–59). Na način reagiranja Isusovih suvremenika na njegov *Ja-jesam* osvrnut ću se u još dva slučaja u Ivana i jedan u sinoptika. To su pokušaj kamenovanja Isusa (Iv 10,22–39), jedno neobično klanjanje (Iv 18,1–12) i jedna službena presuda na smrt (Mk 14,53–64).

3.1. *Bespoštedna rasprava između Isusa i židova (8,21–59)*

Ivanov tekst (8,21–59), u kojem se nalazi Isusovo predstavljanje izričajem *Ja-jesam*, dobro je odmah na početku razlučiti u njegove manje tekstualne sastavnice, kako bi ga bilo lakše sadržajno slijediti. Struktura toga teksta može se predstaviti na sljedeći način:

- a. *Isus nije od ovoga svijeta, on je odozgor (8,21–29)*
 - b. *Isusova sloboda i židovsko ropstvo (8,30–36)*
 - c. *Jesu li židovi Abrahamova djeca? (8,37–40)*
 - b' *Božja i vražja djeca (8,41–47)*
- a' *Isus je veći od Abrahama i proroka (8,48–59)*

3 Usp. Y. Simoens, *Secondo Giovanni: Una traduzione e un'interpretazione*, (Bologna: EDB, 2000), 405.

4 I. Dugandžić, *Evanđelje ljubljenog učenika: Uvodna pitanja i komentar Ivanova evanđelja* (Zagreb: KS, 2012), 188.

5 K. Wengs, *Das Johannesevangelium*, (Teil I; Theologischer Kommentar zum NT 4, Stuttgart: Kohlhammer, 2000), 322.

6 Četiri Isusova apsolutna (samostojna) izričaja *Ja-jesam* nalaze se u Ivanovu evanđelju (8,24.28.58; 13,19). Isusovi izričaji *Ja-jesam* s kontekstnim predikatom nalaze se samo u evanđeljima: tri sinoptička para (Mk 6,50 i Mt 14,27; Mk 13,6 i Lk 21,8; Mk 14,62 i Lk 22,70) i pet izričaja u trima perikopama Četvrtog evanđelja [4,1–42 (r. 26); 6,16–21 (r. 20); 18,1–12 (rr. 5b.6.8a)]. Izričaji *Ja-jesam* s predikatom nalaze se u pet novozavjetnih knjiga: dva u sinoptičkim evanđeljima (Mt 24, 5; Lk 24, 39), dvanaest u Ivanovu evanđelju (6,35.48.51; 8,12; 10,7; 10,9; 10,11; 10,14; 11,25; 14,6; 15,1; 15,5) u sedam perikopa (6,22–71; 8,12–20; 10,1–9; 10,11–21; 11,17–27; 14,1–14; 15,1–17), tri u Djelima (9,5; 22,8; 26,15) i četiri u Otkrivenju (1,17–18; 2,23; 22,13.16).

Ovakva struktura teksta (8, 21–59) tek je orijentacijska. U toj »organizaciji« teksta slijedim u nekoj mjeri predložak G. R. Beasley–Murrayja⁷. Smisao je toga strukturiranja istaknuti osnovne tematske točke u veoma suprotstavljajućem razgovoru između Isusa i židova. U dijelovima teksta koji uokviruju ovu veliku tekstualnu cjelinu, strukturno su sadržana tri Isusova predstavljanja samostalnim *Ja-jesam*: u prvome dijelu (a) dva puta (rr. 24,28), a u završnome dijelu perikope (a') jedanput (r. 58). Cijeli taj tekst valja pogledati, no puno više pozornosti treba posvetiti upravo njegovim uokvirujućim dijelovima s Isusovim izjavama *Ja-jesam* u samostalnome ili apsolutnom obliku.

a. Isus nije od ovoga svijeta, on je odozgor (8,21–29)

Isusove sugovornike u cijelome tekstu (8,21–59) pisac naziva »židovima« (rr. 22.31.48.50.27). Do prve izjave *Ja-jesam* Isus, prema ovome prvom okvirnom dijelu cijele perikope (8,21–29), izriče ove tvrdnje o sebi: odlazi (r. 21), odozgor je, a ne od ovoga svijeta (r. 23). Židovima pak kaže: tražit će ga, u svome će grijehu umrijeti, kamo on ide oni ne mogu doći (r. 21), oni su odozdol, od ovoga svijeta (r. 23) i umrijet će u svojim grijesima (r. 24).

Židovi između sebe naizgled smireno i suzdržano reaguju pitanjem ne kani li se Isus ubiti. Ne kažu mu još ništa izravno.

Svojim izjavama Isus daje sažetak i pečat svojim riječima: »Uistinu, ako ne povjerujete da *Ja-jesam*, umrijet ćete u grijesima svojim« (r. 24)⁸. Tek nakon te Isusove izjave, židovi postavljaju Isusu izravno pitanje o njegovu identitetu: »A tko si ti?« (r. 25a).

On im ne daje odgovor na izravan način, nego ih usmjerava na svoje riječi i djela koje stavlja u relaciju s Ocem: Otac ga je poslao, s njim je, ne ostavlja ga sama, Isus govori što je čuo i naučio od Oca te čini što je Ocu milo (rr. 26–29). Budući da Isus pritom nije izgovorio nijednom samu riječ »Otac«, pisac komentira da židovi nisu shvatili da on to govori o Ocu (r. 27). Isus nastavlja još jednom izjavom koja sadrži izraz *Ja-jesam*: »Kad uzdignete Sina Čovječjega, tada ćete upoznati da *Ja-jesam*...« (r. 28).

Prema dosadašnjem čitanju teksta 8,21–29 židovi pokazuju dvoje:

1. Međusobno priznaju da ne razumiju Isusa;
2. Postavljaju mu pritom pitanje o njegovu identitetu.

Židovsko pitanje o Isusovu identitetu postavljeno je nakon njegove zasad enigmatske izjave u kojoj je *Ja-jesam* bez predikatnoga nastavka (r. 24). Nakon toga

7 Usp. G. R. Beasley–Murray, *John*, (Nashville: Nelson, 1999), 123–143.

8 Zanimljivo je u ovome kontekstu zamijetiti da je hrvatski prijevod Novoga zavjeta (1631.) B. Kašića imao prijevodni ekvivalent *Ja-jesam* za sva četiri Isusova apsolutna izričaja *Ja-jesam* (Iv 8,24.28.58; 13,19). Navodim Iv 8,24: »...ere ako ne budete vjerovali ere *ja jesam*, umrijeti ćete u grijehu vašemu«.

uslijedila je još jedna, jednako tako enigmatska Isusova izjava s riječima *Ja-jesam* (r. 28).

Isusove izjave s apsolutnim *Ja-jesam* uokviruju židovsko pitanje o njegovu identitetu: »A tko si ti?« (r. 25), prema shemi:

Isus: »Uistinu, ako ne povjerujete da *Ja-jesam*, umrijet ćete« (r. 24)

Židovi: »A tko si ti?« (r. 25)

Isus: »Kad uzdignete Sina Čovječjega, tada ćete upoznati da *Ja-jesam...*« (r. 28)

Iz tih dviju Isusovih izjava čitatelj saznaje sljedeće o tvrdnji *Ja-jesam*:

- 1) Objekt je vjere (r. 24): ako to židovi ne povjeruju, umrijet će.
- 2) Objekt je spoznaje (r. 28): ona će se dogoditi židovima kad uzdignu Isusa.

Ja-jesam trebao bi, dakle, biti objekt i spoznaje i vjere Isusovih sugovornika. Međutim, taj *Ja-jesam* nema predikata⁹, ni izravno ni neizravno, u evandeoskom tekstu. U tome je njegova zagonetnost.

Kad bi čitatelj Ivanova evanđelja postavio pitanje o Isusovu identitetu zajedno sa židovima (usp. r.25), jedini odgovor koji bi dobio na temelju tih Isusovih izjava glasilo bi: Isus je *Ja-jesam*. Židovi bi morali povjerovati i spoznati da je Isus *Ja-jesam*. Međutim, što to znači? Kako su židovi na to reagirali?

b. Isusova ponuda slobode i židovsko ropstvo (8,30–36)

Vraćam se na gornje pitanje: Kako su židovi reagirali na Isusove enigmatske izjave? Zanimljivo je da su mnogi povjerovali (rr. 30.31). Međutim, nevjerojatno je što Isus nastavlja biti žestok prema njima: nisu slobodni, a mogli bi to postati (r. 31.32). Židovi ga, čini se, i dalje smireno podsjećaju: »Potomstvo smo Abrahamovo i nikome nikada nismo robovali...« (r. 33). No Isus daje do znanja da će biti slobodni samo ako ih »Sin oslobodi« (r. 36).

c. Jesu li židovi Abrahamova djeca? (8,37–40)

Čitatelj dalje saznaje da židovi, i to oni kojima Isus govori, namjeravaju ubiti Isusa. To im Isus dvaput izričito i otvoreno predbacuje (rr. 37.40). Takvom namjerom oni demantiraju svoju tvrdnju i uvjerenje da im je otac Abraham (r. 39) jer da su djeca Abrahamova, djela bi Abrahamova činili (usp. r. 39). Čija su oni djeca? Čija djela čine?

9 Termin *predikat*, prema tradicionalnoj gramatici, odnosi se na jedan od dva glavna dijela rečenice (uz subjekt). U ovom članku rabim taj izraz poglavito u smislu suvremene lingvističke semantike prema kojoj se predikatom nastoji naznačiti određeno svojstvo o nekome (ili nečemu) pri čemu svojim tekstualnim položajem može, ali ne mora, biti dio gramatičkog imenskog predikata.

b' Božja ili vražja djeca (8,41–47)?

Vrijedaju li židovi Isusa? Zasad, u ovome tekstu ne, osim ako njihova reakcija nije uvreda: »Mi se nismo rodili iz preljuba¹⁰, jedan nam je Otac — Bog« (r. 41). Isus na to uzvraća: »Kad bi Bog bio vaš Otac, ljubili biste mene jer sam ja od Boga izišao i došao... (r. 42)«. Zatim im govori veoma teške riječi: oni zapravo čine djela »oca svojega« (r. 41) koji je davao (r. 44), čovjekoubojica (r. 44), lažac i otac laži (r. 44).

a' Isus je veći od Abrahama i proroka (8,48–59)

Tek nakon tih uvredljivih Isusovih riječi, židovi mu uzvraćaju uvredama: »Samaritanac« je (r. 48) i ima »zloduha« (rr. 48.52). To što tvrde za njega nije trenutna reakcija zbog Isusovih riječi, nego je to njihov već formiran stav. To se vidi iz načina na koji su započeli iznositi svoje mišljenje o Isusu: »Ne kažemo li pravo da si...« (r. 48). Njihove su namjere poznate, nisu ih morali ponavljati. Isus im sâm tijekom toga razgovora u dva navrata predbacuje upravo namjeru da ga žele ubiti (rr. 37.40).

Kao i na samome početku toga mučnog susreta (r. 25), i sada — pri završetku razgovora — židovi postavljaju Isusu pitanje o njegovu identitetu: »Kime se to praviš?« (r. 53). Time njihova pitanja čine dio inkluzije cijeloga teksta i daju mu sadržajni pečat u smislu: *tko je Isus?*

Glavnu inkluziju ovoga teksta čini, međutim, Isusov odgovor židovima o vlastitome identitetu, i na početku i na kraju perikope. Na samome kraju susreta, na židovske prigovore da se Isus pravi većim od Abrahama i proroka (rr. 52.53) te da nije mogao vidjeti Abrahama jer nema ni pedeset godina, on im izjavljuje: »Zaista, zaista, kažem vam: prije negoli Abraham posta, *Ja–jesam!*« (r. 58).

Na taj način, slično kao na početku ovoga Ivanovog teksta, izranja židovsko pitanje, ili stavljanje u pitanje, Isusova identiteta. Jednostavnom izjavom *Ja–jesam* Isus daje odgovor koji, međutim, zbog nedostatka predikata izgleda neobičan i nejasan.

Shema završnoga židovskog pitanja o Isusovu identitetu i Isusova odgovora može biti ovako predstavljena:

Židovi: »Zar si ti veći od oca našega Abrahama...? Kime se to praviš?« (r. 53)

Isus: »Zaista, zaista, kažem vam: prije negoli Abraham posta, *Ja–jesam!*« (r. 58)

Čitatelju toga teksta Isusov odgovor može zaista biti nejasan i enigmatičan, no čini se da je židovima bio sasvim jasan. Zbog čega bi inače pograbili »kamenje da bace na nj« (r. 59)? Zbog Isusove tvrdnje da je *Ja–jesam*, židovi smatraju da je Isus učinio toliko težak prekršaj da zbog toga treba biti odmah pogubljen.

10 Neki egzegeti smatraju da su židovi tom rečenicom zapravo predbacili Isusu njegovu »nezakonito začće« te su ga takvom primjedbom htjeli uvrijediti. Usp. primjerice A. J. Köstenberger, *John*, (Baker Exegetical Commentary on the NT, Grand Rapids: Baker Academic, 2004), 265.

3.2. *Isusov Ja-jesam — razlog za kamenovanje*

Žestoka rasprava između Isusa i židova (Iv 8,21–59) mogla je završiti tragično za Isusa. Neposredan razlog zbog kojeg su ga židovi (rr. 48.52.57) htjeli kamenovati bila je njegova izjava »...prije negoli Abraham posta, *Ja-jesam*« (8,58).

Nešto kasnije (10,31), židovi su još jednom pokušali kamenovati Isusa¹¹. Povod za to ovaj je put bila Isusova izjava »Ja i Otac jedno smo« (r. 30). Rekli su mu pritom razlog zašto ga hoće pogubiti: »... zbog hule: što ti — čovjek — sebe Bogom praviš« (r. 33)¹².

Jesu li razlozi toga dvostrukog pokušaja kamenovanja različiti? Hula zbog Isusova izjednačavanja sebe s Bogom¹³ bila je razlog drugoga židovskog htijenja da kamenuju Isusa. Koji je bio povod prvoga takvog pokušaja? Razlog za to nikako nije mogao biti međusobni verbalni sukob nakon čega bi židovi eventualno izgubili samokontrolu. Nije li zapravo i u prvome slučaju (8,58–59) Isus smatran huliteljem? Naime, prve dvije Isusove izjave *Ja-jesam* (8,24–28), židovi su još nekako »podnijeli«. U trećoj izjavi Isus je iznio tvrdnju o svojoj preegzistenciji i na toj pozadini za sebe izjavio da je on *Ja-jesam* (8,58).

Ima li još nešto zajedničko između dvaju pokušaja kamenovanja Isusa? Formulacija židovskoga razloga za kamenovanje Isusa vrlo je srodna formulaciji židovskoga pitanja Isusu prije prvoga pokušaja kamenovanja: »Kime se to praviš? (8,53)«.

Indikativno je stoga usporediti židovsko pitanje (8,53) prije prvoga pokušaja kamenovanja i židovsko obrazloženje (10,33) drugoga pokušaja kamenovanja:

Pitanje: *Kime se praviš? (8,53)*

Odgovor: *Praviš se Bogom. (10,33)*

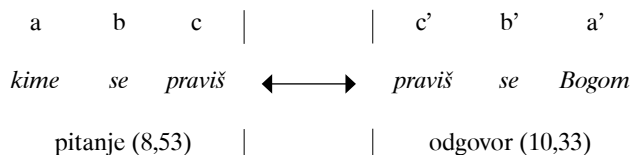
Na prvi pogled očito je da je pitanje u 8,53 i odgovor u 10,33 formuliran na isti način. Pitanje iz prve konfliktne situacije dobilo je ustvari izričit odgovor u drugoj konfliktnoj situaciji. Pitanje iz prve situacije načelno vrijedi za obje situacije. Struktura pitanja i struktura odgovora također idu u prilog takvom načinu razmišljanja:

11 U trećem spominjanju kamenovanja Isusa u Četvrtome evanđelju radi se samo o upozorenju učenika Isusu kad im je priopćio namjeru da ode u Judeju. Učenicu su mu postavili pitanje odvratanja od namjeravana putovanja: »Židovi su sad tražili da te kamenuju, pa da opet ideš onamo?« (11,8).

12 Nakon što su židovi obrazložili motiv (Iv 10,33: »ti — čovjek — sebe Bogom praviš«) zbog kojega su htjeli kamenovati Isusa, Isus im ogovara enigmatiski, citiranjem Ps 81,6 (LXX): ἐγὼ εἶπα θεοί ἐστε (Iv 10,34). Na temelju tih riječi i Isusova daljnega obrazloženja (Iv 8,34–35) J. Kügler zaključuje da je, puno prije Origena, već Ivan poznao »den θεός-Begriff mit einer reduzierter Semantik«, u kontekstu jednoga politeističkog svijeta. Usp. J. Kügler, *Der andere König: Religionsgeschichtliche Perspektiven auf die Christologie des Johannesevangeliums*, (Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 1999), 152.

13 Isti Isus, koji se prema Četvrtome evanđelju »izjednačuje« s Bogom, veoma jasno ističe i *različitost* između sebe i Boga: »Otac je veći od mene« (14,28). »...Otac — on mi daje zapovijed što da kažem, što da zborim« (12,50); »Od sebe ne činim ništa« (8,28); »Činim kako mi je zapovjedio Otac« (14,31). Najčešći su novozavjetni tekstovi koji se navode u povezanosti s Isusovim božanstvom sljedeći: Tit 2,13; Rim 9,5; Usp. također: Heb 1,8; 2 Pt 1,1; Mt 1,23; Iv 17,3; Dj 20,28; Gal 2,20; Ef 5,5; Kol 2,2; 1 Iv 5,20.

Isto tako, odgovor iz druge situacije »odnosi« se i na prvu situaciju. U biti, u obim je situacijama istovjetan razlog pokušaja kamenovanja Isusa. Sa židovskoga gledišta, taj je razlog sljedeći: Isus se »pravi Bogom« (usp. 10,33), a to je hula koja povlači kamenovanje (usp. Lev 24,16).

3.3. *Isusov Ja-jesam — razlog za klanjanje*

Isus, koji je sve znao¹⁴, predstavio se naoružanoj skupini koja ga je došla uhititi¹⁵ riječima: *Ja-jesam* (Iv 18,1–12). U tim trenucima on suvereno istupa pred uhititelje (r.4). On, ne oni, smireno uspostavlja prvi kontakt (rr. 4–5). S autoritetom priskrbljuje kod njih sigurnost za svoje učenike (rr. 8s).

Smisleno je upitati jesu li rimski vojnici i židovski redarstvenici poznavali neobična svojstva Isusova identiteta. Nije jednostavno na to odgovoriti. No, da su nešto znali ili makar slutili, postoje barem dva pokazatelja: njihova brojnost i reakcija kad im se Isus predstavio.

Da nisu ništa unaprijed znali, zar bi u takvome impozantnom broju naoružani krenuli uhititi pojedinca uz kojega je bila samo bezopasna grupica ljudi? Rimski vojni jedinica koja je došla po Isusa mogla je imati naime od 200 do 600 vojnika¹⁶. Uz to, s njima je bio neodređen broj židovskih redarstvenika. Kad se Isus predstavio uhititeljima izričajem *Ja-jesam* (r. 5), ti do zuba naoružani ljudi ustuknuli su i klanjateljjski¹⁷ popadali na zemlju¹⁸ (r. 6).

14 Prema Četvrtome evanđelju Isus sve zna. Takvim ga je davno procijenio Natanael (Iv 1,48–49). »Isus je znao da je došao njegov čas« (13,1). »Znao je da mu je Otac sve predao u ruke i da je od Boga izišao te da k Bogu ide« (13,3). »Znao je tko će ga izdati« (13,11). Kasnije, na križu, »znao je da je sve dovršeno, da bi se ispunilo Pismo« (19,28). Druga mjesta u Ivanu u kojima se očituje Isusovo sveznanje: Isus zna »što je u čovjeku«: 2,25 (usp. i razgovor sa Samarijankom: 4,17). Prigodom čudesnoga umnažanja kruha »znao je što će učiniti« (6,6). Znao je »sam od sebe da njegovi učenici... mrljaju« (6,61). Znao je »od početka koji su oni što ne vjeruju i tko će ga izdati« (6,64). Zna »Pisma, a nije učio« (7,16); Govori: »kao što mene poznaje Otac i ja poznajem Oca« (10,15; usp. 11,42); Usp. također: 4,17–18; 11,11; 12,27–29.

15 Detaljnije o tome uhićenju pisao sam u članku »Uhićenje kralja (Iv 18,1–12)«, (M. Cifrak & N. Hohnjec [ur.], *Neka iz tame svjetlost zasine! Zbornik radova u čast prof. dr. sc. Adalbertu Rebiću...*, Zagreb: KS & BInst, 2007), 439–452.

16 Usp. R. Schnackenburg, *Das Johannesevangelium*, (Teil III; HThK, Freiburg — Basel — Wien: Herder, 21976), 250–251.

17 Epifanijsko obilježje ima ivanovska perikopa koja je paralelna sa sinoptičkim prikazima u kojima se Isus predstavlja riječima *Ja-jesam* (Iv 6,20; Mk 6,50; Mt 14,27). Kod Mateja, cijeli taj događaj završava liturgijski. Učenici se klanjaju Isusu »ničice« i izravno ispovijedaju vjeru u njega: ἄληθως θεοῦ υἱὸς εἶ. (Mt 14,33). Nije dostatno objašnjenje učeničke reakcije pred Isusovim *Ja-jesam* (Mk 6,50) činjenicom da se on time predstavlja »dans une position qui brouille toutes les images antérieures que les disciples pouvaient s'être faites de lui« (J. Delorme, *L'heureuse annonce selon Marc: Lecture intégrale du deuxième évangile*, (Rédaction finale par J.-Y. Thieriault; LD 219; Paris: Cerf, 2008), 454.

18 R. Schnackenburg, (*Das Johannesevangelium*, Teil III, 253–254), s pravom konstatira da se takvo padanje na zemlju ne može objasniti psihološko-racionalistički. Evandelist je s tim opisom imao

Isusovo držanje ima i kasnije, pred židovskim sudištem (18, 13–27), oznaku majesteta te svojstva uzvišenosti i kraljevske suverenosti na rimskome sudištu (18,28–19,16).

3.3.1. *Isusov Ja-jesam — »crimen« za koji slijedi osuda na smrt*

Na zasjedanju Sinedrija, prema Markovu evanđelju, u svojoj drugoj intervenciji Veliki svećenik upućuje pitanje Isusu: »Ti li si Krist, Sin Blagoslovljenoga?« (Mk 14,61). Optuženikov odgovor počinje riječima: *Ja-jesam* (14,62)¹⁹.

U vezi s početnim riječima Isusova odgovora korisno je razmotriti mišljenje egzegetā. Za H. Andersona, »imajući u vidu da u Mk prevladava (mesijanska) tajna, Isusov je odgovor *Ja-jesam* iznenađujući«²⁰. J. Gnilka smatra da je »pitanje velikoga svećenika decizivno. Usmjereno je na Isusovo mesijansko dostojanstvo...«²¹. E. Schweizer komentira: »Marko donosi potvrđan Isusov odgovor... Takav odgovor mogao se dati samo ovdje, na najdubljoj točki Isusove slabosti i neuspjeha«²². Za R. Pescha taj je Isusov odgovor pozitivan, u smislu: »Ja sam Krist, Sin Blagoslovljenoga«²³. W. Schmithals uvjeren je da Isus odgovara »naglašnim *Da* ('ja sam taj')«²⁴.

Isusov odgovor velikomu svećeniku bio je ustvari mesijanska »catena«, »lanac« koji se sastoji od sljedećih svetopisamskih citata: Pnz 32,39; Iz 41,4... + Zah 12,10 + Dn 7,13 + Ps 109,1. Jedini dio Isusova odgovora u kojem bi se Isus izjednačavao s Bogom i, prema tome, počinio hulu (usp. Mk 14,64)²⁵, mogao bi biti početak toga odgovora: *Ja-jesam*.

kristološke namjere. U biblijskoj misli poznata je srodna tematika u povezanosti s trenucima *mysterium tremendum* (usp. Ez 1,28; 44,4; Ps 35,4; Otk 19,10; 22,8; Dj 9,4), situacije u kojem ljudsko biće sa strahom(poštovanjem) pada na zemlju u znak klanjanja.

- 19 Detaljnije o tom procesu pišem u članku »Osuden na smrt za bogohulstvo: Isusov odgovor velikome svećeniku (Mk 14,62)«, (M. Josipović et al. [ur.], *U službi riječi i Božjega naroda: Zbornik radova u čast mons. dr. Mati Zovkiću...*, Sarajevo: VKT, 2007), 305–325.
- 20 H. Anderson, *The Gospel of Mark*, (London: W. M. B. Eerdmans Publ. Co. Grand Rapids & Marshall, Morgan and Scott Publ. Ltd., 1981), 331.
- 21 J. Gnilka, *Das Evangelium nach Markus*, (2. Band, Zürich — Einsiedeln — Köln: Benziger Verlag & Neukirchener Verlag, 1979), 281.
- 22 E. Schweizer, *Das Evangelium nach Markus*, (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1983), 181.
- 23 R. Pesch, *Das Markusevangelium*, (II. Teil; HThK, Freiburg et al.: Herder, 1970), 437.
- 24 W. Schmithals, *Das Evangelium nach Markus*, (Kapitel 9,2–16,20, Würzburg: Gütersloher Verlagshaus — Gerd Mohn — Echter Verlag, 1986), 662.
- 25 U Markovu se evanđelju dvaput spominje *hula* u vezi s Isusom. Prvi put je riječ o huli skoro na početku najstarijega evanđelja, u perikopi o Isusovu ozdravljenju uzetoga (2,1–12). Još prije nego je dao naslutiti da će bolesnika ozdraviti, Isus mu je — vidjevši vjeru njegovih nositelja — rekao: »Sinko! Otpuštaju ti se grijesi« (r. 5). Pismoznanci su Isusov čin protumačili na sljedeći način: »Što to ovaj govori? *Huli!* Ta tko može grijeha otpuštati doli *Bog jedini?*« (r. 7). Nešto kasnije, nakon što se Isus »postavio« iznad šabata, farizeji s herodovcima su se dali na vijećanje da ga pogube (usp. Mk 3,6). Drugi put, pred sam kraj Markova evanđelja, veliki svećenik i cijeli Sinedrij presudili su da Isus »zaslužuje smrt« budući da je početak Isusova odgovora velikomu svećeniku glasilo »Ja-jesam!...« (Mk 14,62). Takav Isusov odgovor okarakteriziran kao *hula* (usp. Mk 14,64).

Prvi put Isus »huli« jer čini nešto što ne može i ne smije činiti nitko »doli Bog jedini« (2,7). »Huli« li drugi put (14,62) jer kaže »Ja-jesam«?

Budući da su ostali dijelovi Isusova odgovora svetopisamski citati, smisleno bi bilo očekivati da je *Ja-jesam*, kao početni dio Isusova odgovora, također svetopisamski citat, a ne samo potvrđan oblik odgovora na čemu inzistiraju navedeni egzegeti. Ovakvom razmišljanju ide u prilog i Matejevo izbjegavanje dvodijelnoga *Ja-jesam* (usp. Mt 26,64) i još više, Lukina distinkcija između Isusova potvrđnoga odgovora i riječi *Ja-jesam* (usp. Lk 22,67–70).

Prvim dijelom Isusova odgovora, početnim dijelom toga biblijskog lanca, izričajem *Ja-jesam*, ostala su četiri dijela optuženikova mesijanskoga, svetopisamskog odgovora dobila dublje značenje (Mk 14,62): Mesija, Sin čovječji (koji ima vječnu »vlast, čast i kraljevstvo«), Sudac (»zdesna Bogu«) te Onaj koji dolazi (»s oblacima nebeskim«).

Isusova se »krivnja«, prema tome, »pokazala« pred cijelim sudom, cijelim Vijećem u izgovaranju riječi *Ja-jesam*. Stoga, upravo kako je veliki svećenik anticipirao sugestivnom gestom i riječima²⁶, svi su članovi toga suda presudili: optuženik »zaslužuje smrt« (Mk 14,64c), za »bogohuljenje«²⁷. Onaj tko »pohuli ime Jahvino, mora umrijeti« (Lev 24,17).

4. *Dvije dijakronijske bilješke u vezi s izričajem Ja-jesam*

»'Dijakronijska' istraživanja bit će uvijek nužna za egzegezu«, napominje se u dokumentu *Tumačenje Biblije u Crkvi*²⁸. Pod tim vidom u ovome istraživanju u vezi s tematikom Isusova *Ja-jesam* treba provjeriti dvoje: prvo, je li *Ja-jesam* bio poznat u palestinskome judaizmu prvoga stoljeća? Drugo, može li se u kontekstu visokokristološkoga *Ja-jesam* zamijetiti sjena protužidovstva u Iv 8? Dok će prva bilješka pokušati reći nešto o ambijentu u kojem se eventualno rabio *Ja-jesam*, druga će se bilješka odnositi na jedan vremenski trenutak s početka formuliranja kristologije u kojoj *Ja-jesam* ima važno mjesto.

26 Prema Mišni, kada je sudenje hulitelju već pri kraju, suci postave pitanje najvažnijemu od svjedoka: »Reci, što si točno čuo?« Zatim ustanu i razderu haljine koje nikada više ne zašivaju. I drugi svjedok kaže: »I ja sam [čuo] što je on čuo«. Treći svjedok također kaže: »I ja sam [čuo] što je on čuo« (usp. Mishnah, *Sanhedrin* 7, 5). Moguće je da se provođenje toga propisa iz Mišne krije iza geste i riječi velikoga svećenika: »Čuli ste hulu. Što vam se čini?« (Mk 14,63–64).

27 Dio Isusovih suvremenika smatralo je Isusa huliteljem, smatra O. Betz, ne zato što bi on izgovarao samo *Ime*, nego zato što je, govoreći i čineći ono što govori i čini samo Bog, »izjednačavao« sebe s Bogom. To bi bila blasfemija »u jednom širem smislu«. Usp. *Der Prozess Jesu im Licht jüdischer Quellen*, (Biblische Archäologie und Zeitgeschichte 013; Giessen: Brunnen, 2007), 78. O huli, bogohulstvu, i bez izričitog izgovora tetragrama, piše također R. E. Brown, *The death of the Messiah: from Gethsemane to the Grave: a commentary on the passion narratives in the four Gospels*, (Volume One; New York et al.: Doubleday, 1994), 520–520. Usp. također G. Theißen & A. Merz, (*Der Historische Jesus: ein Lehrbuch*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 32001), 406.

28 Papinska biblijska komisija, *Tumačenje Biblije u Crkvi*, 152; *Enchiridion Biblicum*, 1557.

4.1. *Ja-jesam u palestinskome judaizmu prvoga stoljeća*

Nema puno stručnjaka koji su se bavili fenomenom uporabe izraza *Ja-jesam* u judaizmu prvoga stoljeća. Judaističkim istraživanjima koja je obavilo dvoje egzegeta isplati se pridati nešto više pozornosti. To su P. B. Harner²⁹ od prije nekoliko desetljeća i C. H. Williams³⁰ iz naših dana.

P. B. Harneru iznad svega je važna činjenica da se *Ja-jesam* (אני הוּא) pojavljuje ne samo u Deuteroizaiji nego i u Tori (Pnz 32). Mojsijevu su pjesmu (Pnz 32), naime, pjevali leviti na Blagdan sjenica³¹ koji je kao »teološki i povijesno-spasenjski blagdan«³² podsjećao narod na njegov boravak u pustinji, na put iz ropstva u obećanu zemlju. Na taj se način, u veoma svečanome obredu, izričaj הוּא אני מוגao čuti u samome hramskom prostoru.

Budući da su u sinagogalnim službama važno mjesto zauzimali proroci³³, הוּא אני iz Deuteroizaije morao je biti poznat posjetiteljima sinagoge u prvome stoljeću.

Zanimljiva je činjenica da su se, također u odvojenome obliku, dvije osobne zamjenice, אני (Ja) i הוּא (On), javljale kao nadomjestak Božjega imena u svečanome liturgijskom kontekstu. Tako je rabin Hillel na Blagdan sjenica govorio: »Ako je אני ovdje, tada je sve tu. Ako je אני odsutan, tko je onda tu?«. Nije isključeno da su na pojavu toga nadomjestka za Božje ime utjecali biblijski ulomci s naglašenom osobnom zamjenicom, primjerice »Dome Izraelov, u Jahvu se uzdaj! On je štit i pomoćnik njihov« (Ps 115,9; usp. 115,10.11).

Judah Ben Ilai tumači u Mišni da je na Blagdan sjenica svećenik obilazeći žrtvenik recitirao Ps 118. Početne riječi (אני יהוה) iz Ps 118, 25 »O Jahve, spasi me nam daj...« celebrant je, da bi izbjegao izgovor imena *Jahve*, preoblikovao u »אני והתנא (Ja i On), spasi me nam daj...«. Takav je oblik nadomjestka za tetragram ustvari kombinacija zamjenica אני הוּא da bi se naglasila Božja solidarnost sa svojim narodom³⁴. Bog je s narodom bio u nesreći, u egzilskome sužanjstvu. Otkupljenje Izraela stoga je i njegovo vlastito otkupljenje.

29 Američki egzeget P. B. Harner, *The 'I Am' of the Fourth Gospel: A Study in Johannine Usage and Thought*, (Philadelphia: Fortress Press, 1970), od kojega na ovom mjestu preuzimam veći dio podataka, služi se sljedećim spisima: *Sukkah, Sifre Ekeb, Pesiqtha Rabbathi, Exodus Rabba, Sabbath, Mekilta, Sifre Deut., Ha'azinu, Baba Bathra*.

30 C. H. Williams, *I am He: The (Meaning and) Interpretation of 'ANI HU' in Jewish and Early Christian Literature*, (Wunt, Reihe 2 /113, Tübingen: Mohr Siebeck, 2000).

31 Više Isusovih izričaja *Ja-jesam* izrečeno baš u kontekstu Blagdane sjenica: 1) tri su samostojna Isusova izričaja *Ja-jesam* u kontekstu Blagdane sjenica (Iv 8,24.28.58); 2) također u kontekstu Blagdane sjenica Isus se predstavlja kao svjetlost svijeta (Iv 8,12–20: r. 12).

32 A. Rebić *Biblijske starine*, (Zagreb: KS, 1983), 206.

33 Isus u sinagogi čita iz »knjige proroka Izaije« (Lk 4,17ss).

34 Navodim par Ivanovih tekstova koji govore o jednosti Isusa i Oca: »Ja i otac smo jedno« (Iv 10,30). Isus kao onaj »koji odnosi grijeh svijeta« (Iv 1,29) nosi u svojoj osobi sudbinu novoga naroda. U njemu je najsavršenije jedinstvo Boga i naroda.

P. B. Harner navodi i nešto kasniji židovski spis, *Exodus Rabba*, koji ipak vjerojatno odražava teologiju Božjega imena iz prvoga stoljeća. Sadržaj toga teksta odnosi se ne samo na otkupljenje koje se dogodilo u prošlosti, nego je usmjeren na buduće, obećano vrijeme: »'Ja' je znak prvoga otkupljenja... (Egipat)«..., 'Ja' je znak i posljednjega otkupljenja jer će oni po 'meni' ('Ja') biti utješeni i otkupljeni u budućnosti, kao što stoji u Mal 4, 5 (usp. 3,23): »Evo 'Ja' vam šaljem proroka Iliju«. U ranome je židovstvu prema Jonathanu postojala i tradicija koja je kazivala da će Mesija biti nositelj Jahvina imena: »Trojica će biti imenovana prema Božjem imenu, naime pravednici (usp. Iz 43,7), Mesija i Jeruzalem (Ez 48,35)«³⁵.

P. B. Harner³⁶ navodi i mogućnost da se יהוה אֱלֹהִים liturgijski izgovarao i prigodom slavljenja Pashe. Važan tekst tog slavlja bila je ispovijest iz Pnz 26,5–8 koju se tumačilo tekstem iz Izl 12,12. Ondje je יהוה אֱלֹהִים nadomještan izričajem יהוה אֱלֹהִים koji je na taj način postao nadomjestak za tetragram.

U novijim istraživanjima, C. H. Williams također podsjeća da se u kontekstu Blagdane sjenica, u okviru svečane liturgije, prema tanaitskoj tradiciji³⁷, izrijek izgovarao יהוה אֱלֹהִים. Više tumača, podsjeća znanstvenica, pokušalo je objasniti taj izričaj kao »(Ja [Izrael] i On [Bog])«³⁸ ili u smislu da je taj oblik izvršio određen razvojni prijelaz od יהוה אֱלֹהִים prema אֱלֹהִים יהוה (dosl. *Ja-i-On*).

Ako C. H. Williams³⁹ i drugi eksperti imaju pravo, i ako se uzme u obzir da nisu svi navedeni podatci jednako pouzdani, valja konstatirati da je više »redovitih« termina sugeriralo Božju svetost, jedincatost i transcendentnost, zapravo samoga Boga u židovstvu na počecima kršćanstva. To osobito vrijedi za moguć izravan svečani izgovor *Ja-jesam* (אֱלֹהִים יהוה) namjesto tetragrama te za one svetopisamske dijelove u kojima se javlja *Ja-jesam* (אֱלֹהִים יהוה) u ulozi Božjega imena.

35 P. B. Harner *The 'I Am' of the Fourth Gospel*, 25; U vezi sa shvaćanjem da bi Ilija trebao prethoditi Mesiji vidi u NZ: Mt 17,10.11 (Usp. Mk 9,11.12)...

36 P. B. Harner *The 'I Am' of the Fourth Gospel*, 23.

37 Usp. C. H. Williams, *'I am He'*, 205.

38 C. H. Williams, *'I am He'*, 206.

39 U svom članku »'I Am' or 'I Am He'? Self-declaratory Pronouncements in the Fourth Gospel and Rabbinic Tradition« C. H. Williams ipak konstatira da dostupni podatci iz rabinskih tekstova nedovoljno potkrjepljuju teoriju da se izričaj יהוה אֱלֹהִים zbog svetosti izričaja, teofanijske ekskluzivnosti te formule ili čak Božjega imena, nije smio rabiti u redovitim životnim okolnostima. Ipak, u Božjem govoru, ta je formula bila prepoznatljiv oblik »njegove jedincatosti i vječne suverenosti« (u zborniku R. T. Fortna & T. Thatcher, [ur], *Jesus in Johannine Tradition*; Louisville: Westminster John Knox, 2001), 350.

4.2. Visokokristološki Ja-jesam i protužidovstvo u Iv 8

U Ivanovu tekstu 8,21–59, u kojem se u tri navrata Isus predstavlja apsolutnim *Ja-jesam*, u dramatičnome suočavanju, židovi i Isus izmjenjuju žestoke riječi. Zbog kvalifikacija koje su u tom tekstu upućene židovima [nisu od Boga (r. 47), nisu »djeca Abrahamova« (r. 39); otac im je »čovjekoubojica« (r. 44), »lažac i otac laži« (r. 44), »đavao« (r. 44)], četvrtomu se evanđelju ponekad pripisuje antisemitizam ili, u najmanju ruku, kaže se da taj »tekst potiče na neki oblik antisemitizma«⁴⁰.

Egzegeti, većinom s dijakronijskim pristupom, ipak ne prepoznaju u Ivanovu tekstu sučeljavanje povijesnoga Isusa sa svojim suvremenicima, nego kasniji sraz dviju skupina, i to na način koji je tipičan u Palestini toga vremena. Obje su sukobljene skupine židovske. Obje nastoje pokazati pravovjernost »svoga« židovstva⁴¹. Jedna skupina predstavlja tadašnje službeno židovstvo, a drugu čini judeokršćanska zajednica. Prva je skupina snažna, a druga slaba i doživljava isključenja iz sinagoge, »ekskomunikaciju«. Obje se strane u raspravi služe ondašnjim metodama suočavanja o čijoj žestini svjedoče i kumranski spisi. Primjerice, jedna židovska skupina naziva članove druge židovske grupe *ljudima* (*sinovima*) *propasti* (*tame*) (אנשי השחיה: 1QS 9,16; usp. בני השחיה: CD 6,15) i *ljudima Belijala* (בליעל אנשי נורל: 1QS 2,4–5). Današnji čitatelj mora, stoga, paziti da ne upadne u anakronizam čitajući »antisemitske« Ivanove retke istrgnute iz njihova povijesnoga i religijsko–kulturnog konteksta.

C. Cebulj⁴² posredstvom jednoga sociološkog vidika (*stigma management*), u svojoj opširnoj studiji iščitava iz Ivanova teksta proces samo–definiranja mlade kršćanske zajednice. U tome sociološkome (i religijskom) procesu stigmatizacije, odnosno auto–stigmatizacije, izričaj *Ja-jesam* i drugi elementi visoke kristologije, odigrali su snažnu ulogu u oblikovanju identiteta i ivanovskoga Isusa i ivanovske zajednice⁴³. Uz to, upravo je takva kristologija bila povod za zaoštravanje međusobnih odnosa između dviju zajednica, matične židovske i judeo–kršćanske⁴⁴.

40 R. Kysar, *Voyages with John: charting the Fourth Gospel*, (Waco: Baylor University Press, 2005), 147.

41 Usp. I. Dugandžić, »Isus veći od Abrahama (Iv 8, 30–58): Mjesto i uloga Abrahama u Ivanovu evanđelju«, *BS* 76 (2006), 573–594.

42 C. Cebulj, *Ich bin es: Studien zur Identitätsbildung im Johannesevangelium*, (SSB 44, Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 2000).

43 U svome se istraživanju C. Cebulj služi sociološkom teorijom *stigmatizacije* kao modelom kroz koji čita tekst Četvrtoga evanđelja. Tu teoriju i metodu, neovisno o Novome zavjetu, razvili su sociolozi E. Goffinan i H. Becker. Njezino je polazište fenomen devijacije neke skupine i njezino susljedno isključenje (odbačenje). Takva odbačena grupa, da bi opstala, prisiljena je izgraditi nov identitet. Ivanov tekst, prema C. Cebulju, otkriva (s jedne strane) visoku kristologiju, a (s druge strane) snažnu antižidovsku polemiku ivanovskoga kršćanstva. »Čita« iz toga teksta kako je rana kršćanska zajednica, nakon izopćenja iz sinagoge, u jednoj konfliktnoj situaciji tražila i stvarala svoj identitet.

44 Tekst Iv 8,21–59, u njegovu povijesnome kontekstu, pokušao je komentirati već A. Loisy koji u toj raspravi prepoznaje kako »l'opposition du Christianisme et du Judaïsme officiel trouve son expression la plus aigüe« (A. Loisy, *Le quatrième évangile*, Paris: Picard, 1903), 584.

Dok je prema T. Södingu Ivanovo evanđelje »čak naklonjeno židovstvu«⁴⁵, J. Beutler uopće ne dvoji o postojanju protužidovstva u Četvrtome evanđelju. Prema njemu, »Četvrto evanđelje sadrži protužidovske elemente... Nemoгуće ih je odstraniti iz toga evanđelja te na taj način imati tekst evanđelja bez antijudaizma«⁴⁶.

Ako je dramatičnost Ivanova osmoga poglavlja zaista pokazatelj jedne konfliktne situacije koja je nastala koje desetljeće nakon Isusove Golgote, to nipošto ne znači da je Isusov *Ja-jesam* invencija toga burnog povijesnog trenutka. Naprotiv, G. Geiger, primjerice, iz činjenice da Isusov *Ja-jesam* zauzima važno mjesto u svim evanđeljima, u sinopticima i u Ivanu, nalazi polazište za postavljanje toga »pitanja u smjeru povijesnoga Isusa«⁴⁷.

5. *Deuteroizajinski način govora u kontekstu Iv 8,24*

Dvije dijakronijske bilješke pokazale su da je *Ja-jesam*, kao izričaj isključivo Božje samoobjave, bio veoma poznat Isusovim suvremenicima. U desetljećima u kojima se formirala ranokršćanska zajednica Božji *Ja-jesam* imao je važnu ulogu u ranokršćanskom portretiranju Isusova identiteta. Ipak, za ovo istraživanje jedini je sasvim pouzdani teren novozavjetni tekst, i to u njegovoj neodvojivosti od Staroga zavjeta.

Ustvari, čitatelj konteksta Isusova *Ja-jesam* (Iv 8,24) s pravom se može pitati ne razmišlja li četvrti evanđelist Deuteroizajinim tekstom. To se najočitije odnosi na deuteroizajinske parnice između Boga i poganskih naroda (43,9–15) te između Boga i njegova vlastitoga naroda (43, 22–28).

5.1. *Ivanova midraška aktualizacija deuteroizajinskih tekstova*

Neupitne su stilske, tematske i terminološki srodnosti između spomenutih izajinskih Božjih parnica s poganskim narodima i svojim narodom (43, 9–15; 43, 22–28) te ivanovskoga teksta (8,21–59) u kojem se nalazi Isusov samostojni *Ja-jesam* (8, 24; usp. rr. 28.58). Zajednička im je prije svega juridička oznaka. U Izaji se radi o jasnome literarnom obliku parničnih suočavanja. U ivanovskim tekstovima tribunalna forma nije toliko izričita, no međusobna rasprava u tome sučeljavanju između Isusa i židova teče na način da u jednom trenutku, završnom, dolazi čak do pokušaja »provedbe« smrtne kazne nad Isusom (Iv 8,59).

Upravo su upadne podudarnosti i paralele između Božje izjave u parnici s vlastitim narodom (Iz 43,24–25) i Isusove izjave u Iv 8,24 o židovima, svojim

45 T. Söding, »'Was kann aus Nazareth schon Gutes kommen?' (Joh 1,46): Die Bedeutung des Judeseins Jesu im Johannesevangelium«, NTS 46 (2000), 41.

46 J. Beutler, *Judaism and the Jews in the Gospel of John*, (SubBi 29, Roma: Editrice Pontificio Istituto Biblico, 2006), 157.

47 G. Geiger, »Ego Eimi–Worte bei Johannes und den Synoptikern. Eine Rückfrage nach dem historischen Jesus«, (*Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium* CI, Leuven: University Press, 1992), 467.

sugovornicima. Nastojat ću ispisati ta dva teksta na način da paralelni dijelovi Božje i Isusove izjave budu odmah uočljivi:

Iz 43,24–25 (LXX)	Iv 8,24
grijesima si me... mučio, bezakonjem... Ja sam <i>Ja-jesam</i> opačine tvoje brišem... i tvoje grijeha	a Umrijet ćete u <i>grijesima</i> svojim b Uistinu, ako ne povjerujete da <i>Ja-jesam</i> a' umrijet ćete u <i>grijesima</i> svojim

Očito je da između tih dvaju tekstova, Božje i Isusove izjave, postoji terminološki, tematska i strukturno formalna srodnost. U Izaiji Bog, koji se predstavlja izričajem *Ja-jesam*, predbacuje svomu narodu da mu je sadašnjost (i prošlost) obilježena grijesima (ἐν ταῖς ἁμαρτίαις), bezakonjima (ἐν ταῖς ἀδικίαις) i opačinama (τὰς ἀνομίαις).

Prema Ivanu, Isus koji se također predstavlja izričajem *Ja-jesam* ukazuje židovima u dva navrata da će umrijeti »u *grijesima* svojim« ako ne povjeruju da je on *Ja-jesam* (8,24).

Obje izjave, Božja i Isusova, s apsolutnim *Ja-jesam*, u Izaijinu i Ivanovu tekstu, kako je gore usporedno predočeno, strukturno su »uokvirene« na istovjetan način spominjanjem grijeha naroda u sužanjstvu (Iz) odnosno grijeha židova koji se suočavaju s Isusom (Iv).

U parnici pak s *poganima* (43,9–15), sâm tekst Božje revelacijske izjave (r. 10) koja završava apsolutnim *Ja-jesam*, ima podudarnosti s Isusovom izjavom u Iv 8,24, ali i sa svakom od četiriju ivanovskih izjava sa samostojnim Isusovim *Ja-jesam*, što je vidljivo na sljedećoj sinopsi:

Iz 43,10 (LXX)	Iv 8,24	Iv 8,28	Iv 8,58	Iv 13,19
ἵνα γνῶτε		γνώσεσθε		
καὶ πιστεύσητε	πιστεύσητε			πιστεύσητε
καὶ συνήτε		(γνώσεσθε)		
ὅτι ἐγὼ εἰμι	ἐγὼ εἰμι	ἐγὼ εἰμι	ἐγὼ εἰμί	ἐγὼ εἰμι

Ova skica⁴⁸ zorno pokazuje sljedeće podudarne dijelove između Božje (Iz) i Isusovih (Iv) izjava: γνῶτε (Iz 43,10) i γνώσεσθε (Iv 8,28); πιστεύσητε (Iz 43,10) i dva puta istovjetno πιστεύσητε (Iv 8,24; 13,19). Uzme li se u obzir bliskost značenja između glagola γινώσκω i συνίημι, time izranja još jedna srodnost između Iz 43,10 i Iv 8,28. I konačno, sasvim su istovjetni apsolutni *Ja-jesam* (ἐγὼ εἰμι) koji predstavljaju cilj i težište Božje izjave u Izaiji (43,10) te Isusove izjave u Iv 8,24 (usp. Iv 8,28.58; 13,19)⁴⁹.

48. Predstavljene podudarnosti očite su i u prijevodnome obliku dvaju tekstova:

Iz 43,10 (LXX)	Iv 8,24	Iv 8,28	Iv 8,58	Iv 13,19
da biste znali		upoznati		
i vjerovali	povjerujete			vjerujete
i uvidjeli		(upoznati)		
da <i>Ja-jesam</i>	<i>Ja-jesam</i>	<i>Ja-jesam</i>	<i>Ja-jesam</i>	<i>Ja-jesam</i>

49. Na sličan je način moguće u izvjesnoj mjeri prirediti sinopsu podudarnosti između Iz 52,6 i ivanovskih izjava s Isusovim apsolutnim *Ja-jesam* (Iv 8,24.28.58; 13,19).

Svojestvenim stilom skripturalnoga razmišljanja pisac Četvrtoga evanđelja postavio je u svome tekstu (8,21–59) dvostruku analogiju. Prva se sastoji u usporedbi između (grješnoga) naroda u Egzilu koji je suočen s Bogom i (grješnih) židova koji su suočeni s Isusom. Taj narod Egzila nije ipak nestao, nije se utopio u politeizmu. Nije se dogodila njegova smrt. Hoće li židovi koji se protive Isusu biti spašeni? Upravo im Isus nudi spasenje, ne smrt. Za njihovo je spasenje potrebno *povjerovati* da je on *Ja-jesam* (8,24).

Osim paralele Isusovih sugovornika s vlastitim narodom u sužanjstvu, Ivan ih, što je iznenađujuće i za židove uvredljivo, uspoređuje s poganskim narodima koji se, zajedno sa svojim »bogovima«, parniče s jedinim Bogom (43,9–15).

Druga, ustvari glavna ivanovska analogija sastoji se u paralelnosti između Isusa ivanovskoga teksta i Boga izajjinskih tekstova. Ona se pokazuje ne samo u istovjetnome predavljanju izričajem *Ja-jesam* (ἐγώ εἰμι), no ta je činjenica u ovome istraživanju najvažnija.

S literarnoga i interpretacijskog gledišta, dakle, kontekst Isusova predavljanja izričajem *Ja-jesam* (8,24; rr. 21–59) ustvari je vrsta midraša, pešer koji je evanđelist satkao na navedenim deuteriozajjinskim tekstovima.

5.2. *Isusov Ja-jesam i egzilski nomen sacrum*

Iz Ivanova kristološkoga midraša (8,21–59) može se s pravom zaključiti da se Isus u Iv 8,24 predavlja Božjim revelacijskim oblikom *Ja-jesam*. Nisu sasvim u krivu oni egzegeti koji vide podrijetlo toga izričaja u prvome redu u Izl 3,14⁵⁰ iako R. T. France naziva takvo zaključivanje »napašću«⁵¹, a C. H. Williams dokazuje da su između dvaju Božjih revelacijskih imena, egzodskoga i egzilskoga, daleko veće formalne razlike nego sličnosti⁵². U članku za Zbornik u čast B. Odošića⁵³ pokušao sam pokazati da postoji povezanost egzilskoga *Ja-jesam* s Božjim revelacijskim samopredavljanjem u Izl 3,14, ali ona je teološka, povijesno–spasenijska, prije nego formalno–etimolojska.

Naime, Božje ime s Horeba (Izl 3,14) značilo je u prvome redu Božju djelotvornu nazočnost tijekom izlaska iz Egipta. Egzodus je u Starome zavjetu i židovskoj interpretaciji⁵⁴ značio Božji zahvat, konstitutivan za biblijski narod. Taj povijesno–spasenijski događaj nosi obilježje posebnom formulacijom Božjega imena: »(Ja sam) *Onaj koji jest*«⁵⁵. Premda to Božje ime može označavati trajnu

50 Usp. Y. Simoens, *Secondo Giovanni*, 405; M. Zovkić, *Isusove paradoksalne izreke*, (Bol: Vrhbošanska visoka teološka škola, 1994), 146–147.

51 R.T. France, *The Gospel of Mark: A Commentary on the Greek Text*, (The New International Greek Testament Commentary; Grand Rapids: Eerdmans, 2005), 273.

52 Usp. C. H. Williams, *I am He*, 53.

53 »Nomen sacrum Bogu Egzila je *Ja-jesam*«, (D. Tomašević [ur.], *Tvoja riječ nozi je mojoj svjetiljka: Zbornik radova povodom 70 godina života... B. Odošića*, Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet u Sarajevu; Zagreb: Glas Koncila, 2012), 27–57..

54 Usp. A. Díez Macho, *Neophyti 1: Targum Palestinense: Ms de la Biblioteca Vaticana, (Tomo II, Éxodo*; Madrid — Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1970), 77–79.

55 Izvorni oblik: [ἐγώ εἰμι] ὁ ὢν — אֲנִי אֲנִי אֲנִי [אֲנִי אֲנִי אֲנִי]. Doslovan prijevod hebrejskoga oblika: »*Bit-ću koji ću biti*« (ili: *Ja ću biti koji ću biti*). B. Jacob prevodi te Božje riječi na sljedeći način: »Ich werde es sein, der ich es sein werde«, (*Das Buch Exodus*, Stuttgart: Calwer, 1997), 64.

Božju nazočnost u čovječanstvu, pogotovo u Septuagintinu obliku⁵⁶, ono je ipak Božje ime koje se prvotno odnosi na okvir Egzodusa⁵⁷.

Drugi povijesno–spasenjski događaj koji je bitno obilježio biblijski narod i ostavio dubok trag u svetopisamskome tekstu jest Egzil. Babilonsko je sužanjstvo, s jedne strane, značilo katastrofu jer su s njime bile srušene Izraelove temeljne institucije i vjerski simboli. No, s druge strane, narod koji je bio formiran Egzodusom te je imao osobnosti Božje riječi (poput Deuteroizaije, Ezekijela i Jeremije), znao je preokrenuti tragediju, koja je prijetila uništenjem naroda, u veoma stvaralačko razdoblje svoje povijesti.

Tijekom Egzodusa, Gospod(in) (Jahve) pojavljuje se prvenstveno kao hebrejski Bog⁵⁸. Tijekom Egzila, u kojem se naizgled pokazala Božja nemoć, izrasla je svijest upravo Božje moći: Bog, koji je mogao stvoriti svijet (Stvoritelj: usp. Iz 40,28; 45,18), može — slično kao nekada tijekom Egzodusa — »postati« Spasiteljem (usp. Iz 43,11; 45,15.17.21; 49,26). No, sada, u vremenu Egzila, isti Bog, koji je bio Bog Egzodusa, »prestaje« biti Bogom samo jednoga naroda. On ostaje Bog Izraela, ali i »postaje« Bogom cijeloga univerzuma (usp. Iz 44,6)⁵⁹.

Kao što je Egzodus dobio pečat posebnim funkcionalnim Božjim imenom, slično se dogodilo i u Egzilu. Za to razdoblje Božjega spasenjskog zahvata isključivo Božje revelacijsko ime glasi *Ja-jesam* (ἐγώ εἰμι; LXX: Iz 41,4; 43,10.25; 45,18.19; 46,4 [2x]; 51,12; 52,6; Pnz 32,39).

Povijest spasenja u Starome zavjetu, prema tome, poput elipse ima ne jedan, nego dva povijesno–spasenjska središta: Egzodus i Egzil. Premda je neupitno da je Jahve (יהוה; κύριος) Božje »ime do vijeka« (Izl 3,15), *nomen sacrum*, svaka je od tih dviju povijesno–spasenjskih središnjih točaka opečaćena specifičnim Božjim imenom. *Nomen sacrum* za tjeke Egzodusa javlja se, dakle, kao »Onaj koji jest« (LXX: ὁ ὢν). Isti *nomen sacrum*, tijekom povijesno–spasenjskog događanja Egzila, objavio se višestrukim Božjim inzistiranjem kao *Ja-jesam* (ἐγώ εἰμι). Tim isključivo Božjim revelacijskim imenom iz vremena Egzila u Ivanovu kristološkome pešeru (8,21–59) predstavlja se Isus. Uz to je, prema istome tekstu, potrebno vjerovati da je Isus *Ja-jesam* (Iv 8,24).

56 Septuagintin oblik Božjeg imena ὁ ὢν (Izl 3,14), kojim je ta biblijska verzija nastojala približiti semitsku biblijsku terminologiju helenističkomu filozofskom svijetu, u Novome je zavjetu otkrivenjski isključivo Božji naslov (Otk 1,4.8; 4,8; 11,17; 16,5). Upitno je naziva li Ivan Isusa na početku svoga evanđelja ὁ ὢν (1,18).

57 Prema teofaniji na Horebu (Izl 3,1–6. / 7–12. / 13–15) Bog, s kojim se Mojsije susreo, jest Jahve (יהוה). Biblijski je pisac tu činjenicu istaknuo u svakome od triju dijelova (scene) teofanijskoga događanja: 1) Izl 3,1–6; »Kad je Jahve (יהוה) vidio kako (Mojsije) prilazi...« (r. 4); 2) Izl 3,7–12: »Vidio sam jade svoga naroda u Egiptu«, nastavi Jahve (יהוה), »i čuo...« (r. 7); 3) Izl 3,13–15: »Kaži Izraelcima ovako: Jahve (יהוה), Bog vaših otaca, Bog Abrahamov, Bog Izakov i Bog Jakovljevi...« (r. 15). Bog, dakle, koji ima »ime do vijeka« (r. 15), koje je Jahve (יהוה), objavljuje budućemu vodi Egzodusa svoje »zasebno« ime upravo za Egzodus.

58 »...Bog vaših otaca, Bog Abrahamov, Bog Izakov i Bog Jakovljevi« (Izl 3,15; usp. Izl 3,6.16).

59 Deuteroizaija je naglasio istodobno univerzalnost i monoteizam u tekstovima prema kojima sâm Bog govori o sebi kao jedinome i univerzalnom Bogu. U tim izjavama Bog »povlači« luk od početka svega do završetka svega.

6. Zaključak

Iz obavljenoga proučavanja Isusova izričaja *Ja-jesam* (Iv 8,24) postalo je jasno da takvo Isusovo predstavljanje znači daleko više od evokacije jednoga od spasenjskih Božjih zahvata u povijesti. Iz Staroga zavjeta, naime, kako je upravo istaknuto, izranjaju dva središnja povijesno–spasenjska Božja angažmana, svaki s isključivo Božjim revelacijskim imenom, koje predstavljaju specifični *nomen sacrum* za svaki do tih spasenjskih događaja.

Dok Isus prema Iv 8,24 (ali i drugdje u Novome zavjetu) izgovara *Ja-jesam*, kod njegovih se slušatelja evocira konkretno Božje djelo i Božje ime. Isus, međutim, nije podsjećao na egzilski Božji zahvat govoreći u trećem licu. Njeovo evociranje toga Božjeg djela riječima Božje samoobjave *Ja-jesam* u prvome je licu. On se, ustvari, osobno predstavio kao *Ja-jesam*. Izričući svoj identitet Božjim riječima *Ja-jesam*, stavio se na liniju glavnih Božjih povijesno–spasenjskih zahvata, u prvome redu na liniju Egzila. Tim je objavio da isti Bog, Gospod(in) (κύριος; יהוה), koji je govorio i djelovao ranije u povijesti spasenja, govori i djeluje po njemu.

Ne prihvatiti Božji zov tijekom Egzodusa značilo je ostati u egipatskome ropstvu. Odbiti Božji spasenjski zahvat tijekom Egzila značilo je nestati u politeističkome sužanjstvu, nestati kao Božji narod. Ne prihvatiti Božje djelo u Isusu značilo je odbiti spasenje. Zapravo, značilo je smrt: »Uistinu, ako ne povjerujete da *Ja-jesam*, umrijet ćete u grijesima svojim« (Iv 8,24).

Isus, ipak, nije jednostavno treći veliki Božji spasenjski zahvat u povijesti, koji bi slijedio nakon Egzodusa⁶⁰ i Egzila, na istovjetnoj razini. Zašto? Isus, izričući svoj identitet ekskluzivnim Božjim imenom *Ja-jesam*, poistovjećujući se s tim oblikom Božje samoobjave, predstavlja se istodobno kao *Bog koji govori* i kao *Bog koji je angažiran*. Izričajem *Ja-jesam* on se objavljuje kao Božje djelo i kao Božje ime za to djelo. Stoga je za velikoga svećenika (usp. Mk 14,64), za židove (usp. Mk 2,7; Iv 10,33), pa i za uhititelje (Iv 18,6) takvo Isusovo samorazumijevanje i predstavljanje⁶¹ značilo pretendiranje da je on sâm Bog (usp. Iv 10,33), što je protumačeno kao hula⁶². Za razliku, dakle, od Egzodusa i Egzila, u kojima je Božji zahvat bio samo popraćen Božjim zasebnim imenom, u kojima su se razlikovali Božji angažman (kojemu je izvoditelj u konkretnome smislu bio Mojsije ili Kir) i Božje ime, Isus se, kao osoba, pojavljuje kao jedno i drugo, *Božje ime* i *Božji zahvat*.

Svojtvenom hermeneutičkom nijansom Ivan je »podsjetio« čitatelja svojih tekstova s izričajem *Ja-jesam* na nešto što bi čitatelj Četvrtoga evanđelja već morao znati: Isus, koji je *Ja-jesam*, ustvari je *Logos* (1,1.14). Ivanovo višestru-

60 U ambijentu Pashe i brojnim aluzijama na Egzodus Isus izgovara *Ja-jesam* predstavljajući se *kruh*om (Iv 6,22–71: rr. 35.41.48.51); U trima srodnim perikopama, dvjema sinoptičkim i jednoj Ivanovoj (Mk 6,45–52: r. 50; Mt 14,22–33: r. 27; Iv 6,16–21: r. 20), Isusov *Ja-jesam* i njegov narativni kontekst evociraju Egzodus.

61 Isus je jasno isticao također svoju subordinaciju Ocu (usp. Iv 5,19.30; 8,28.29.42; 12,49).

62 Usp. Mk 2,1–12 (r. 7) i 14,60–64 (r. 64); Iv 10, 33 (v. 8.59; 10,31).

ko opisivanje Isusa, koji se predstavlja kao *Ja-jesam*, predstavlja evanđelistovo razvijanje teme o *Logosu* koju je započeo već prvom retkom svoga evanđelja. Ivan, izričitije od ostalih novozavjetnih pisaca, svojstvenim opisima i kristološkim formuliranjem u svome evanđelju dosljedno razvija tematiku o tome da je Isus *Božja Riječ* (1,1), i to *utjelovljena* u svijetu (usp. Iv 1,14).

Dok u Proslavu (Iv 1) evanđelist daje čitatelju tek do znanja da je Isus *Logos*, (Božja) Riječ (usp. 1,1.14), govoreći o njoj u trećem licu, u tekstovima, pak, s *Ja-jesam* on takoreći »omogućuje« istomu čitatelju da »čuje« izravno, u prvome licu, samu Božju Riječ. Kad Isus govori (i djeluje), Bog tada govori (i djeluje) i to ne više isključivo za Hebreje (kao tijekom Egzodusa), niti samo za židovske sužnjeve (kao tijekom Egzila). U Isusu, koji je nositelj Božjega imena⁶³ *Ja-jesam* (Iv 8,24), Bog se objavio kao Spasitelj svakoga čovjeka, cijeloga svijeta (usp. Iv 4,42). Vjerovati da je sâm Isus Božji *Ja-jesam* znači prihvatiti spasenjsku Božju Riječ i spasenjsko Božje djelo u Isusu. To je opredjeljenje za život (usp. Iv 8,24).

Believing that Jesus is I-am (John 8:24)

Pero Vidović*

Summary

In his enquiry into Jesus' I-am as the object of faith (John 8:24) the author approaches the biblical text synchronically. However, he offers two diachronic notes on the topic as well. Jesus' presentation of Himself as the I-am is accompanied by attitudes ranging from adoration (John 18:6; Matt 14:33) to his death sentence (Mark 14:64). The author considers that the context of John 8:24 (John 8:21–59; cf. vv. 28.58) is a Christological peshet, a midrashic actualisation of the texts from Second Isaiah where God's name, when revealing Himself, is I-am (LXX: Isa 41:4; 43:10.25...) which is the nomen sacrum for the God of the Exile. Theologically, not etymologically, Jesus' I-am is related also to God's name of the Exodus (Ex 3:14). By means of the texts containing Jesus' I-am (John 8:24; cf. vv. 28.58; 13:19) John develops his Christology of the Word of God. Already from the Gospel Prologue the reader knows that Jesus is the Logos, the Word of God incarnate (cf. 1:1.14), while

63 J.F. McGrath nastoji pokazati da kristologija o Isusu kao *nositelju* Božjega imena ne potječe izvorno od Ivana. Pisac Četvrtog evanđelja zapravo ju je samo razvio na svojstven način, ali je ona već bila poznata ranije, u Pavla. Isusove riječi, primjerice, u Iv 8,24 i u kontekstu otkrivaju kristološke paralele s Pavlovim kristološkim himnom Fil 2,6–11:

1. Isus sam od sebe ne čini ništa, nego je poslušan Ocu (Fil 2,6–8)
2. Isusova poslušnost je povezana s nošenjem Božjeg imena (Fil 2,9)
3. Nošenje Božjeg imena je povezano s križem i uzvišenjem (Fil 2,8–11).

Usp. J.F. McGrath, *John's Apologetic Christology: Legitimation and development in Johannine Christology*, (Society for New Testament Studies; MS 111; Cambridge: University Press, 2001), 106–107.

* Associate Prof. Pero Vidović PhD, Faculty of Philosophy of the Society of Jesus in Zagreb. Address: Jordanovac 110, p. p. 169, 10 000 Zagreb, Croatia. E-mail: esthet2@gmail.com

the texts containing I-am sayings allow the Evangelist to give the reader the opportunity, one might say, to »hear« directly, in the first person, the Word of God itself. When Jesus speaks (and acts), it is God speaking (and acting), and not as before, to the Hebrews only (cf. Exodus) or solely to the captives (cf. Exile). It is in Jesus, who is the bearer of God's name, I-am, that God reveals Himself as the Saviour of every human being, of the whole world (cf. John 4:42). According to John's Gospel, therefore, everyone who believes in this identity of Jesus will be saved: he shall live (cf. John 8:24).

Key words: Jesus' I-am, faith, life, death, God's name, God's self-revelation, Exodus, Exile, nomen sacrum, the Word of God, high Christology